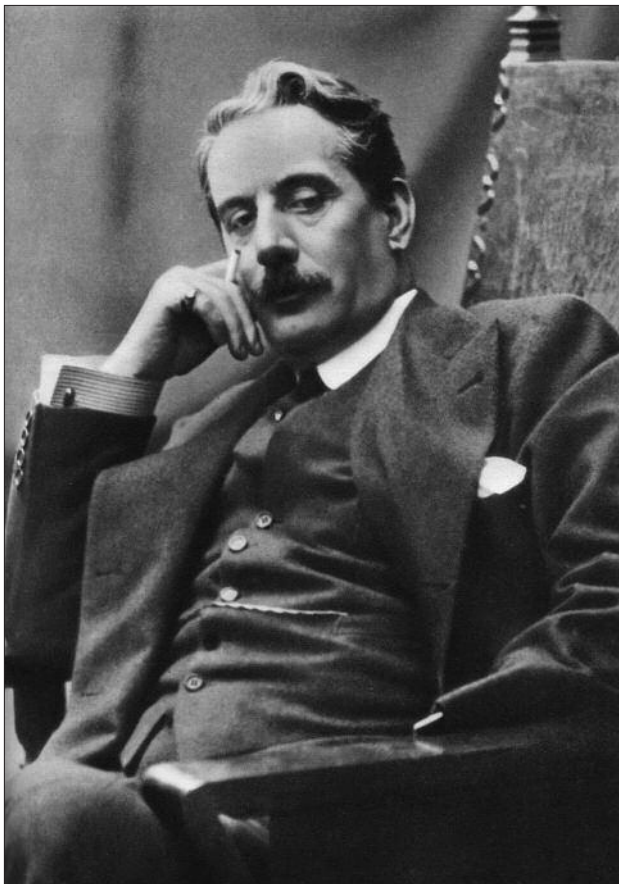

AZ ÖRÖK HUMANISTA

Száz éve hunyt el Giacomo Puccini

Pallós Tamás

Giacomo Puccini

Az operaszerző Giacomo Puccini életműve a stabil csodálatot és fokozódó lelkesedést kiváltó „jelenségek” közé tartozik számomra, esetében ráadásul egy különösen megnyerő, önazonos személyiségről is beszélhetünk. Luccában született 1858-ban; atyai részről nagy múltú orgonista-, egyházzenei-, komponistacsalád sarja. Apja, Michele Puccini korán elhunyt. Özvegy édesanyja lemondások árán tudta felnevelni, taníttatni őt és félárván maradt testvéreit. A korai bohém idők szépségeit, nyomorát, örömeit és fájdalmát megélt Giacomo ünnepelt, körülrajongott, világjáró zeneszerzőként sem felejtette el, mit köszönhetett a „kedves Mamának”, neves és névtelen segítőknek, tanárainak, barátainak. Rendszeres, sokszor távoli utazásairól ha-

zatérve a nagyvárosok zűrzavarát feledtető családi villa és a természet közelsége várta Torre del Lago-ban. Kipróbálta, beszerezte és előszeretettel használta a technikai újdonságokat: szenvedélyes autóvezetőként a balesetet sem úszta meg; mint buzgó, elszánt vadász motorcsónakról cserkészte be a vizek fölé kerekedő szárnyasokat. Jóformán mindent megkapott az élettől, de a jólét nem tette részvétlenné. Emlékezett rá, honnan indult, és talán egykori önmagát látta a hozzá forduló segítségkérőkben. Gyakran idézik tőle e levélrészletet: „Mindig távol éltem az emberektől és szerényen dolgoztam. Ki tudja, hogyan cselekednének mások az én helyemben? Mindig visszavonultam a világtól, mint a pásztor a ligetébe, senkinek sem keresztettem az útját, és ha tehettem, erőim szerint segítettem. Jutalmul csak rosszat kaptam. Miért?” Az utóbbi depresszív tónus már a műveit is átjáró hiperérzékenységről, melankóliára való hajlamáról szól. Megjegyzi: „Ünnepelnének, hívnának mindenhová, de lemondom, nincs erőm elmenni. Félek az emberektől. Attól tartok, több antipátiát keltek, mint szimpátiát. Ez már a végzetem.” Pedig ahol megjelent, azonnal körülvették, ha akarta, ha nem, a társaság középpontjává vált. Meséltek róla, amikor legyűrte a fáradtság, olykor „rendbontással”, valami tőle szokatlan megnyilvánulással, kellemetlenkedéssel próbálta jelét adni, hogy már távozna; de az önmagát lejárató, elidegenítő célját nem érte el; bármit tett, vendéglátói szerint „egyszerűen nem lehetett haragudni rá”.

„Bajtársi” szövegírójának, Luigi Illicának címzett levelében így tépelődött 1903 novemberében: „Olyan szükségem volna barátira, és nincsen, és ha van is olyan, aki szeret, az nem ért meg. Temperamentumomban nagyon különbözöm másoktól! Csak én tudom megérteni magamat, és emiatt szomorú vagyok; de ez állandó fájdalmam és nem hagy nyugton. A munka sem emel fel, dolgozom, mert kell. Az életem szomorúságok tengeré, és én ebbe belefullok! Úgy tűnik, senki sem szeret engem: érted, senki. És még azt mondják, hogy irigylésre méltó ember vagyok! Milyen rossz csillag alatt születtem! Te sem tudsz behatolni úgy a lelkembe, ahogy én szeretném. És talán nem is érzel együtt velem! Szeretnék Veled beszélni és kiönteni előtted lelkemet! De olyan messze vagy, és aztán a jajt hallgatni nem szórakoztató dolog.”

Puccini nem csak lelkiállapotának tükröztetésében aggályos, szüntelenül keresi, hogy a zene által mivel és hogyan tudja legjobban kifejezni magát. Még egy kész mű sikere sem győzi meg maradéktalanul, mondván, nem tudta lekottázni, azaz tökéletesen átadni azt, amit a lelki hallása diktált. (Képzeld el: ha az, amit ismerünk tőle, csak a „tükör által homályos”, milyen lehetett az idea, amit „színről színre” kapott?) Állandóan olvas, témák után kutat, a klasszikus és a kortárs irodalom egyaránt foglalkoztatja: Victor Hugo *Notre-Dame*-jától a friss Gorkij-elbeszélésekig, -színművekig sok minden meghihleti hosszabb-rövidebb időre. A librettistákkal folytatott eszmecserek, alkotói műhelymunkák, a tökéletes szövegekért folytatott közelharcok során fellelkesül, elkedvetlenedik, aztán újra lángra kap, tervez, kérdez, átigazít, pontosít.

Szinte kényszeres tökéletesítésvágyának eredménye tizenkét opera. Két ifjúkori zsenge (*Lidércsek*, *Edgar*), amelyek kirobbanó erejükkel, vadóc túlzásaikkal, végtelen dallambőségükkel már felvillantják szerzőjük kivételes drámai érzékét. Egy későbbi, „köztes” alkotása, *A fecske felkérésre született*; „bécsi operettnek” indult, aztán félúton maradt a vígopera és a mélabús realizmus között. És ott a kilenc tényleges remekmű: *Manon Lescaut*, *Bohémélet*, *Tosca*, *Madama Butterfly*, *A Nyugat lánya*, a *Triptichon* (*A köpennyel*, az *Angelica nővérrel* és a *Gianni Schicchivel*), illetve az 1924. november 29-én bekövetkezett halála miatt lezárás nélkül maradt, Franco Alfano által befejezett *Turandot*.

Richard Strausst, Mahlert, Janáčeket, Puccinit, Bartókot hallgatva rendre ugyanaz az érzés, sőt bizonyosság tölt el: a „nyugati zene” sok száz éves története egy lenyűgöző érési, fejlődési folyamat, amelynek csúcspontja, kiteljesedése, kifejezési maximuma az, amit a századforduló alkotói létrehoztak. Az új művészi utak keresése utánuk is folytatódott, de a lényegvesztő machinációk, az elidegenítő kísérletezések egyre kevesebbet értek el, a 20. század végére az izzadságos próbálkozások lényegében már csak a „belterjes szakmát” érdekelték. A második világháború utáni operatermésből is csupán néhány zenedráma tudott beépülni az alaprepertoárba; Prokofjev, Britten, Poulenc viszik a prímet, akik bevallva-bevallatlan Puccini követői voltak. Az egyéb művészeti ágakban hasonló folyamatok játszódtak le, a „határpontok” elérése után ma ismét a visszafordulások és a „neo-tendenciák” érvényesülnek.

De térjünk vissza főszereplőnkre! Az udvarlós, előszeretettel kalandozó zeneszerző Elvira Bonturi mellett állapodott meg, akivel előbb vadházasságban élt, majd – a férj, Narciso Gemignani (erőszakos) halála után – 1904-ben hivatalosan feleségül vette. (Közös gyermekük, Antonio már 1886-ban megszületett.) A féltékeny, éber figyelmét mindenre és mindenkire kiterjesztő Elvirával nem volt könnyű a „nemzetköziségben” zajló élet. Hiába volt Puccini „állandó kísérője”, a társas ma-

Az Edgar bemutatójának plakátja

gány, a meg nem értettség érzése haláláig elkísérte a komponistát. Ami a véges földi létben elérhetetlen, azt a lelkes-ábrándozó Puccini beleálmodta a műveibe: nem véletlen, hogy operáinak többségében idealizált (szenzibilis, önfeláldozó, motivált) nőalakok játszanak főszerepet.

Puccini számos zeneszerzői érdeme közül az egyik, hogy operáival a műfajjal barátkozókat és a képzett muzikusokat egyaránt megragadja. Egyszerre népszerű, közérthető, ugyanakkor – ha elmerülünk műveinek pókhálófinom részleteiben, lelki szeizmográfként működő motívumainak sűrű szövevényében – végtelenül bonyolult. A *Madama Butterfly* olyan, mint egy hosszú szimfónia énekhangokkal. Vastag, sűrű zenekari alapja (a későbbi *Turandottal* együtt) a zenei/operai orientalizmus és impresszionizmus csúcsa. Gondoljunk a hosszú, feszült várakozás – füledt, bágyadt – éjszakáját festő zümmögő kórusra; a harmadik felvonást nyitó hosszú előjátékra, amelyben a hajnali Nagaszaki természeti ébredése, a kikötőváros reggeli nyüzsgése elevenedik meg.

Puccini képes arra, hogy a felszínes, érzelmi világát tekintve sekélyes, önmagát a talmi csillogásért prostitualizáló Manon iránt szánalmat keltsen, és ebből a sokszor elbukott, naiv teremtésből megsiratásra érdemes áldozatot formáljon. Talán senki sem tudja olyan

A Villa Puccini Torre del Lagóban

tévedhetetlen dramaturgiai érzéssel adagolni a humort és a tragédiát, ahogyan Puccini. Elég egyetlen „váltóhang”, hogy a *Bohémélet* küzdő-remélő fiataljait a gyerekes vígságból visszarántsa az aggodalmas, rideg valóságba. Negatív szereplők nélkül teremt drámát, hűs-
 vér emberekkel, tiszta ifjakkal, hétköznapi vágyakkal. A *Bohémélet*ben mindenkit a sorsközösség, az egység, a – jól-rosszul közvetített – szeretet mozgat, ahol a szakítás is áldozatvállalás; annak reményében, hátha a nyomorból való kitörés lehetősége még életet menthet. A Toscát a végletekig vitt feszültség minden idők legizgalmasabb operái „thrillerévé” teszi; *A Nyugat lánya* késő romantikus „spagettiwestern”, amit Puccini realizmusa és kiteljesedő zenei modernizmusa sajátos mélylélektani példázattá komolyított. Csakúgy, mint a „háromarcú” *Triptichon* – a tragédiát, a lírát, valamint a komédiát megjelenítő egyfelvonásosok – első darabját. *A köpeny* látszólag egyszerű szerelmi háromszögtörténet; a fragmentumosan felvillantott, egymásba gabalyított munkás- és hajléktalansorsok valódi társadalmi drámát rajzolnak ki határozott, erős kontúrokkal. Az *Angelica nővérben* az öngyilkosságba menekülő apáca földi „tisztítótüze”, megváltatása, az isteni kegyelem működése Puccini által egy olyan megrendítő csodajelenetben teljesedik ki, amely közvetlenségével pá-

ratlan a zeneirodalomban. Nem ismerek ennél világosabb, őszintébb lekottázott hitvallást. A dantei alapú *Gianni Schicchi* harsány, érdes, szókimondó komédia; görbe tükör; az önzés, a haszonlesés és a képmutatás kipellengérezése.

Utolsó operája, a *Turandot* csorbultsága dacára is remekmű. A rá jellemző áradó dallamosságot, a variábilis ritmikát korának „disszonáns” újjenei igényeivel, magától értetődő természetességgel, mesteri virtuozitással ötvözi. Úgy, hogy a hallgatóban egy pillanatra sem kelt olyasfajta idegenkedést, kellemetlenségérzést, ami például Richard Strauss, Janáček vagy Bartók modernitása kapcsán még ma is sokakat átjár. Ahogy a *Butterfly* esetében orientalisták nyomán a japán néprajzot tanulmányozta (lehetőségei szerint a legbehatóbban), úgy a *Turandot* komponálásakor Puccini az Európában elérhető, ide átjutott/átmentett tradicionális kínai zenében, irodalomban, mitológiában és szokásrendben merült el. Az eredmény *mesés*: üttörő, máig ható a keleti és a nyugati kultúra közeledésében, cserekereskedelmében.

Puccini merituma tehát, hogy mesterműveivel keresőhöz és avatotthoz is szól. Könnyen érthető és fajsúlyos. Áttekinthető és megfejthetetlen. A zenei minőség, szépség vonatkozásában pedig felfoghatatlan. Ilyetén „képtelensége” pedig olyan kérdéseket vet fel, amilyeneket csak az emberiség csúcsteljesítményei képesek ébreszteni bennünk: Hogyan volt lehetséges ez? Honnan jött ez a koncentrált „szépség, igazság, jóság”? Meggyőződésem: Puccini zenéje istenbizonyíték. Ahogy a látásmódja is. Nem szeretem, amikor vallásos közhelyekkel dobálózó lelkipásztorok, szavak szintjén érzékeny politikusok szónokolnak humanizmusról, általános és feltétlen emberszeretetről, szolidaritásról... Puccini partitúrákban közölt üzenetei sohasem papírizüek. Neki hiszek. Mert amiről vall, mielőtt leszűrte igazságát, gyötrődve megélte. Részvétellel, együttérzéssel tekint az emberre. A hősiest, az áldozatost, a maradék szépet, a menthetőt látja benne. A helyreállítható istenképiséget.

Másodközlés. Megjelent a Mértékadó 2024. november 4-iki számában a szerző és a kiadó engedélyével.